

Potřebný časový odstup umožňuje Sklenářovi ukázat širší společenské souvislosti badatelské práce. Mimořádný rozvoj archeologie v devatenáctém a na počátku 20. století pramenil z těsné návaznosti na aktuální společenské procesy. Archeologie byla jedním ze základních zdrojů tvorby českého národního mýtu. Jakkoliv se nám dnes mohou zdát nacionalistická hnutí novověku diskutabilní, je nepochybné, že právě v nich našla archeologie své „velké téma“, respektive, že toto velké téma ji v podstatě zrodilo. Právě absence velkého tématu a ojedinelé komické pokusy svěřt se na vlně evropanství činí dnes z archeologie obor na nejnižších příčkách společenské prestiže, jehož základním úkolem je prosté přežití. Karel Sklenář dal své knize podtitul Příběhy z dětských let české archeologické vědy. Je dobré přečíst tuto knihu a vzít si z ní poučení. Abychom si nemuseli brzy notovat: nikdy se nevrátí pohádka mládí...

Pro lepší srovnání uvádím na závěr základní údaj o obou monografiích. Vydání (Učenci a pohané, 1974): 339 stran formátu zhruba A5, 25 kapitol. Vydání (Archeologie a pohanský věk, 2000): 323 stran formátu zhruba A4, 31 kapitol. Nové kapitoly: Prolhaný kronikář (Václav Hájek z Libočan), Ze vzpomínek želenické spony, Z malíře archeologem a nazpátek (Josef Vojtěch Hellich), Z deníků posledního romantika, Jak páter Petera chodil na Břasy (František Bohuslav Petera Rohoznický), Nález v Hořovicích u Peteršburgu (hrabě Eugen Ervín Karel hrabě Černín z Chudenic), Tajnosti brdského Olympu, Zahradník z Kozla (F. X. Franc)

Václav Matoušek

Timothy Taylor: THE BURIED SOUL. HOW HUMANS INVENTED DEATH, London and New York, Fourth Estate 2003

Britský archeolog a antropolog T. Taylor se ve své nové knize opět (podobně jako v předchozí úspěšné publikaci *The Prehistory of Sex*) pokusil propojit poznatky obou úzce souvisejících vědních disciplín, výsledkem čehož je představení rozsáhlých interpretací archeologického materiálu. Výčet a popis archeologických nalezišť se v knize velmi spontánně prolíná s příklady určitých vzorců chování pozorovaných etnografy či antropology při pohřebních i dalších rituálech mezi rozličnými etniky po celém světě a také s autorovými vlastními zážitky souvisejícími se smrtí či pohřebními rituály. K interpretacím archeologického materiálu autor rovněž hojně využívá písemných historických pramenů, které blíže a přesněji osvětlují dějiny lidstva a jsou zároveň potvrzovány archeologickými nálezy, které by jinak byly jen těžce interpretovatelné. Hojně vysvětlování archeologických dat za použití analogických přístupů ke smrti ze současnosti činí knihu velmi čtivou a aktuální, nicméně čtenář by si měl být vědom toho, že uvedená vysvětlení nemusí být vždy ta správná a jediná možná, což však autor naneštěstí neříká a nezdůrazňuje. Na druhou stranu je ovšem pravda, že Taylor mnohdy pouze klade vedle sebe paralelní příběhy, aniž by sám vždy zdůrazňoval, že podobným způsobem lze vysvětlit i nalezené archeologické pozůstatky. Interpretace popsaných archeologických nálezů a její vztažení k popsaným prožitkům ze současnosti je

tak mnohdy ponechána na čtenáři, aby ji na základě nastíněných skutečností podle vlastního uvážení provedl.

Autor se snaží ukázat, že lidské postoje ke smrti od prehistorie až po současnost mají mnohdy společné rysy a v rámci své práce zdůrazňuje především kontroverzní praktiky, které dnes nejsou západní společností vnímány jako příliš humánní a proto se jejich existence mnohdy popírá a i mnozí vědci před nimi zavírají oči. Taylor tak upozorňuje například na praktikování kanibalismu nebo rituálního zabíjení, které bylo podle jeho přesvědčení běžnou součástí větší části lidských dějin v mnohých kulturách. To dokládá jednak archeologickými daty a písemnými historickými záznamy, jednak i exemplárními případy které se prokazatelně staly v současnosti či nedávné minulosti. Jeho hlavním záměrem bylo poukázat na jisté psycho-biologické vlastnosti, které jsou společné lidskému rodu od nejstarších dob až po současnost.

V deseti kapitolách se autor věnuje popisu četných archeologických nalezišť, především prehistorických, které odkazují k určitým pohřebním rituálním praktikám, které uvádí do vztahu s přesvědčením o existenci lidské duše, která je podle jeho přesvědčení právě tou nejdůležitější entitou, s níž se pozůstalí snaží během pohřebních rituálů nějakým způsobem vyrovnat a zajistit její další bytí tak, aby neškodila živým. V případě nebezpečných individuí se tak podle autora dělo především jejím vyčleněním do tzv. *liminálního stadia* (podle A. van Gennepa) či stavu limbu.

V první kapitole (*Ascending Underground*, s. 17–38) jsou připomenuta některá naleziště možných prehistorických pohřbů a to jednak neandrtálců (Shanidar v Iráku), jednak anatomicky moderní-

ho člověka (Skhul a Qafzeh v Izraeli, Dolní Věstonice, Grime's Graves v Anglii). Autor zároveň tvrdí, že násilí bylo možná hlavní součástí lidského života v neolitu a rozhodně popírá teorii, se kterou přišel R. Solecki na začátku 70. let, že neandrtálci ze Shanidaru patřili k mírumilovné a láskyplné společnosti. Následující kapitola je věnována problematice lidské duše a jsou zde rozebrány různé přístupy vědců o i filozofů, kteří buď potvrzují nebo popírají její existenci. Připomenuta je i současná problematika zážitků blízké smrti (*NDEs – Near Death Experiences*) a následně i náboženský fundamentalismus, jehož vyznavači jsou ochotni dobrovolně podstoupit vlastní smrt. Smrt podstoupená pro víru pro ně totiž není koncem, ale tím pravým počátkem.

Kanibalismus je hlavním tématem třetí kapitoly (*The Edible Dead*, s. 56–85), ve které autor poukazuje na velmi dlouhou historii této praktiky v dějinách lidstva a také na její přítomnost u dnešních primátů. Navíc vytyká některým sociálním antropologům, jmenovitě především W. Arensovi, že záměrně popírají, ignorují nebo reinterpretovali mnohé lidské aktivity, jako je např. kanibalismus (nebo lidské oběti či klitoridektomie). Tyto zvyky jsou pro ně příliš extrémní, než aby je zařadili do rámce „přívětivé“ kulturní diverzity. Sám poukazuje na četné archeologické nálezy lidských kostí se zářezy, které svědčí o kanibalismu, ať již nutričnímu, vyskytujícím se již od raných hominidů, nebo pohřebnímu. Oba typy popisuje také řecký historik Hérodotos, kterého Tylor hojně cituje, a kromě archeologických dat je dokládají také autorem zmíněná data etnologická. Autor je přesvědčen o tom, že jak u neandrtálců, tak u anatomicky moder-

ních lidí se vyskytoval jak kanibalismus, tak i záměrný pohřeb.

Hlavním a spojujícím tématem čtvrté až sedmé kapitoly (s. 86–192) je popis a interpretace pohřbu vikingského náčelníka z desátého století. Toto ojedinělé svědectví bylo zaznamenáno v rukopise přímého svědka pohřební ceremonie, arabského vyslance Ibn Fadlána. Pohřební rituál během druhotného a konečného pohřbu (fenomén popsany již na počátku 20. století francouzským vědcem R. Hertzem) sestával z kremace na lodí, které předcházelo obětování zvířat a dále několikanásobné znásilnění a následně ritualizované zabití mladé otrokyně, jedné z bývalých milenek zemřelého náčelníka, která byla po smrti spálena společně s ním. Obřad je vysvětlován jako součást tajného kultu vikingského boha Ódina, přičemž provedený rituál má zajistit, že duše zemřelého náčelníka odejde přímo do Valhally a nebude škodit živým. Autor postupně odkrývá možné výklady, přičemž se zmiňuje o dalších případech ritualizovaného zabití – lidské oběti v mexickém Tenochtitlanu, pohřbení zaživa deseti klečících osob v Nitranském Hrádku v době bronzové, násilné zabíjení doložené na tzv. *bog bodies*, tedy těl z doby železné a raného středověku nalezených a dochovaných díky konzervaci v bažinách – a dále řeší problematiku balzamování mrtvých těl (např. u Skythů nebo v případě V. I. Lenina). Dochází tak k novému závěru, že ritualizované zabití dívky otrokyně nemělo zajistit její další existenci po boku náčelníka ani nebylo obětí bohu (vyvrací tak interpretace M. P. Pearsona, M. L. Warmida a A. Rossové), nýbrž bylo provedeno za účelem vzbuzení žárlivosti náčelníka a přivolání jeho duše zpět do těla, které bylo násled-

ně spáleno. Tato interpretace je poněkud svérázná a patří k slabším místům knihy, jelikož není nijak přesvědčivě vyargumentována. Jistě má však autor pravdu v tom, že rituální zabití otrokyně (podle jeho interpretace obětního beránka) bylo pocítováno jako prospěšné pro komunitu jako celek a sloužilo k obnově skupinové solidarity; na tuto funkci společných náboženských rituálů ostatně upozornil již É. Durkheim (1912).

Následující dvě kapitoly (osmá a devátá; s. 193–248) jsou věnovány především nejstarším archeologickým nalezištím paleolitu (Dolní Věstonice, Domne Capelle), jejichž nálezy lze interpretovat jako pohřby obětních beránek a dále nalezištím neolitickým (Jericho), které dokládají, že pohřeb se v neolitu stal běžným rituálem, zatímco pojídání zemřelých bylo méně časté a naopak se více objevuje obětování zvířat. Dále autor řeší problém vampyrismu, jehož existenci dokládá nejen v křesťanském prostředí, ale i v balánsko-anatolijském muslimském světě.

Dvě závěrečné kapitoly knihy se na základě popsaných postojů ke smrti vztahují především k současnosti a poukazují zejména na shodné či podobné rysy v mentalitě a chování, které lze najít i v dnešní společnosti. Autor je přesvědčen o tom, že smrt jakožto nekontrolovatelná událost způsobuje, že se lidé neustále snaží převzít nad ní kontrolu, což se děje a dělo například lidskými oběťmi a možností použít trest smrti (včetně jeho současného použití, např. za vlády S. Husajna, G. W. Bushe či B. Clintona). V moderní společnosti je snaha izolovat se od smrti, k čemuž velmi účinně napomáhají nemocnice, které drží smrt pod institucionální kontrolou. (Na to již dříve upozornila řada auto-

rů, např. G. Gorer, , D. Sudnow, P. Ariès, R. Kastenbaum, N. Elias, P. Jupp....) V závěru autor poukazuje na to, že i dnes jsou lidé stále schopni zabít obětního beránka a jsou jim vlastní i další surové a necivilizované reflexy. I v současnosti se přitom rituálně zabíjejí děti a člověk se může stát obětí satanského rituálního zneužití. Společnost však před takovými praktikami údajně zavírá oči a proto ti, kteří tvrdí, že se stali obětí satanistického rituálního zneužití jsou dnes podle mínění Taylorova stejnými obětními beránky, jako oběti znásilnění za středověku, a v praxi jsou prohlášeni za mentálně nemocné.

Autorovi lze vytknout především to, že někdy možná až příliš násilně uvádí do souvislosti časově velmi vzdálené jevy (Např. když v jednom odstavci srovnává tzv. *bog bodies* s vystaveným nabalzovaným tělem Lenina, s. 169; nebo když při výkladu paleolitického pohřbu v Dolních Věstonicích plynule naváže na vlastní zkušenost z účasti na pohřebních rituálech konaných v roce 2000, s. 197–198.) Ve svých výkladech se až příliš spoléhá na jednotnou psychickou a mentální výbavu člověka, kterou mu implicitně přisuzuje od paleolitu až po současnost. I přesto, nebo možná právě proto, je kniha velmi čtivá až napínavá, když autor postupně rozvíjí možná interpretací schémata a prokládá je reflexivní antropologií a uváděním vlastních prožitků a zkušeností. Její přínos spočívá především v představení zajímavých možností a výsledků vycházejících z interdisciplinárního propojení archeologie, sociální antropologie a historie. „Živé“ interpretace jinak „mrtvého“ archeologického materiálu jsou jistě velmi přínosné a ukazují jednu ze zajímavých možností, jak lze s archeologickými daty

pracovat, ovšem při zachování stálého vědomí, že předkládaná vysvětlení jsou toliko jedna z možných a (zatím) není v možnostech současné vědy jejich platnost pro dobu prehistorickou plně prokázat. Věřím, že kniha může být přínosem nejen pro akademickou obec, ale navíc by díky svému zajímavému obsahu však mohla zaujmout i širší čtenářskou obec, které by představila nejdůležitější prehistorická archeologická naleziště a způsoby chování související se smrtí člověka v různých kulturách.

Olga Nešporová

Salomon Malka: EMMANUEL LÉVINAS, LA VIE ET LA TRACE, LC Lattès, Paris 2002

Autorem Lévinasova životopisu je novinář a spisovatel Salomon Malka, který řídí v Paříži redakci vysílání rozhlasové stanice Radio-Communauté Juive. S Lévinasem se seznámil už jako žák Ecole Normale Israélite Orientale (ENIO), francouzské státní školy pro židovské děti, jejímž byl Lévinas ředitelem od roku 1946 až do poloviny 70. let.

Dá se bez nadsázky říci, že Lévinas je dnes znám jako jeden z nejvýznamnějších filosofů XX. století, i když jeho dílo do hloubky vlastně zná jen málokdo. Kniha S. Malky nezachází do samotného výkladu Lévinasových myšlenek,¹ klade si jiný cíl, otázku „Z čeho sestává filosofický život? Jak takový filosofický život vypadá?“ Vychází přitom ze stop, které po sobě Lévinas zanechal v paměti archivů, dokumen-

¹ Pokusil se o to knihou S. Malka, *Lire Lévinas*, Le Cerf, Paris 1984.